

**Національний університет «Чернігівський колегіум» імені
Т.Г.Шевченка**

Кафедра мистецьких дисциплін

**МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК УЧНІВ
СЕРЕДНІХ КЛАСІВ**

Галузь знань: 01 Освіта

Спеціальність: 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)

Освітній ступінь: магістр

Кваліфікація: вчитель музичного мистецтва

Виконав: Болох Ігор Валерійович

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор,
в.о.зав.кафедри мистецьких дисциплін
Скорик Тамара Володимирівна

Рецензент:

директор ліцею №2
Романчук Сергій Петрович

Чернігів – 2023

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

рішенням кафедри мистецьких дисциплін

Протокол № _____ від « ____ » _____ 20__ р.

Зав. кафедри _____

підпис

Рекомендовано

до захисту

_____

підпис наукового керівника

_____

ініціали, прізвище наукового керівника

Результат захисту

_____

оцінка

_____

дата захисту

Голова ЕК

_____

підпис

_____

ініціали, прізвище голови ЕК

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	7
1.1 Проблема формування вокально хорових навичок в теорії і практиці музичної освіти учнів.	7
1.2 Характеристика вокально-хорових навичок учнів середніх класів та їх компонентна структура	15
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	26
2.1 Педагогічні умови формування вокально-хорових навичок школярів на уроках музичного мистецтва	26
2.2 Методи формування вокально-хорових навичок школярів	34
Висновки до другого розділу	45
РОЗДІЛ 3 ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ У ШКОЛЯРІВ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	46
3.1 Стан сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів в загальноосвітніх навчальних закладах	46
3.2 Перебіг та результати експериментального дослідження ефективності формування вокально-хорових навичок на уроках музичного мистецтва ..	56
Висновки до третього розділу	63
ВИСНОВКИ	65
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	73

ВСТУП

В останні кілька років обґрунтовано зріс інтерес до хорової музики та музично-педагогіки. Це обґрунтовано тим, що хорове мистецтво стало відігравати велику роль навіть у сучасній музиці, де хорові партії часто використовуються в якості бек-вокалу, не кажучи вже про самоцінність хорової музики, про красу гармонійності хорового співу. Проте, щоб досягнути необхідного вокального рівня виконання в хорі, необхідна велика музично-педагогічна робота зі співаками і необхідно розпочинати виховувати вокалістів з шкільного віку, розвиваючи в них необхідні вокально-хорові навички.

У процесі виконанні даної роботи приділялося методологічним засадам дослідження, вивчення досліджень в галузі методики вокального виховання дітей. Питання методики вокального виховання дітей розкриті у роботах С. Гладкої, Л. Гавриленко, Л. Дмитрієва, Н. Черноіваненко та ін.; робота з дитячими хоровими колективами та розвиток вокально-хорових навичок досліджено у працях Н. Гребенюк, В. Живова, А. Козир, К. Микільської-Берегівської та інших педагогів.

Над проблемою поліпшення вокально-хорової роботи в школі працювало багато вчених-педагогів, теоретиків та музикантів, а саме: Н. Орлова, Н. Грудзенська, О. Апраксина, Ю. Алієв, Т. Овчинникова, А. Сергієв, О. Павлішева, А. Менабені, А. Дмитрієв та інші.

Тема вокально-хорового виховання учнів середніх класів є важливою складовою формування музичної культури особистості, тому її висвітленням займались багато дослідників, хоча ще заливається багато не вирішених питань вокально-хорової підготовки. Крім того, методики хорового виховання вокалістів середньої школи постійно оновлюються, кожен педагог, що займається даною проблемою, привносить у процес навчання щось своє, оновлює вже існуючі методики, узагальнює попередній досвід своїх колег. Тому, важливо постійно стежити за змінами в теорії та практиці музичного

навчання, вивчати досвід, аналізувати, застосовувати на практиці, вводити в процес розвитку вокально-хорових навичок кращі практики вокально-хорової роботи. Цим і обумовлюється актуальність обраної теми «Формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів»

Мета дослідження полягає в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах.

Об'єкт дослідження – процес вокально-хорового виховання учнів середнього шкільного віку.

Предмет дослідження – педагогічні умови та методи формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідження проблеми формування вокально-хорових навичок в науково-методичній літературі.
2. Розкрити сутність та компоненти вокально-хорових навичок учнів середніх класів.
3. Визначити критерії та показники сформованості вокально-хорових навичок учнів середнього шкільного віку.
4. Визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та методи формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва.

Методи дослідження – для розв'язання поставлених завдань ми використовували *емпіричні* – діагностування (анкетування, педагогічне спостереження, опитування, оцінювання) для виявлення реального стану сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів у процесі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та визначення можливих

способів удосконалення досліджуваного процесу; розроблення та експериментальне впровадження творчих завдань для розвитку вокально-хорових навичок учнів середніх класів з метою перевірки доцільності запропонованого педагогічного репертуару; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний) для перевірки ефективності наукових підходів та запропонованої методики, (спостереження, опис) для вивчення та проникнення в суть теми, та теоретичні (аналіз, синтез, загалення, дедукція, пояснення), щоб зробити повне дослідження теми, та повністю висвітлити усі питання в роботі та **теоретичні** (аналіз, синтез, узагалення, дедукція, пояснення), щоб зробити повне дослідження теми, та повністю висвітлити усі питання в роботі. Саме ці методи допомогли розкрити тематику, та впоратися з поставленими завданнями.

Теоретичне значення дослідження полягає у визначені та обґрунтуванні педагогічних умов формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів, які забезпечать ефективність перебігу цього процесу та виокремленні методів формування вокально-хорових навичок, які будуть ефективні у роботі з учнями середніх класів, зважаючи на особливості становлення голосового апарату у цей віковий період.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали проведеного дослідження стануть у нагоді для подальшого вивчення магістрантами специфіки вокальних даних учнів середніх класів та вчителів музичного мистецтва у вокально-хоровій роботі в закладах загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження проводилась у процесі участі та публікацій тез на міжнародній науково-практичній конференції: X Міжнародні науково-практичні конференції «Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики» та міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції «Педагогіка мистецтва для збереження і розвитку психічного і фізичного здоров'я та культурного зростання особистості впродовж життя».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Проблема формування вокально хорових навичок в теорії і практиці музичної освіти учнів.

Виховання музичної культури є однією з важливих завдань гармонійного розвитку дитини. Питання методики вокального виховання дітей розкриті у роботах С. Гладкої, Л. Гавриленко, Л. Дмитрієва, Н. Черноіваненко та ін.; робота з дитячими хоровими колективами та розвиток вокально-хорових навичок досліджено у працях Н. Гребенюк, В. Живова, А. Козир, К. Микільської-Берегівської та інших педагогів. Над проблемою поліпшення вокально-хорової роботи в школі працювало багато вчених-педагогів, теоретиків та музикантів, а саме: Н. Орлова, Н. Грудзенська, О. Апраксина, Ю. Алієв, Т. Овчинникова, А. Сергієв, О. Павлішева, А. Менабені, А. Дмитрієв та інші.

Відомий музикант та педагог А. Сергієв писав, що «...термін «розспівування» увійшов у практику шкільного співу як один із способів підготовки дітей до оволодіння елементарними вокальними знаннями» [9].

Автор наукової статті «Вокальні вправи в роботі з дітьми» А. Г. Менабені писав: «Спів вокальних вправ є необхідною умовою формування та вдосконалення вокально-технічних навичок. Вокальні вправи – це дуже організовані вокальні дії і до них слід ставитися з особливою повагою» [9].

Пісня впливає на людину злиттям музики і слова, дозволивши не тільки висловити свої почуття, а й викликати емоційний відгук, співчуття, розуміння. Пісня дуже легко сприймається дітьми і тому вважається особливо доступним видом діяльності у розвитку музикальності учнів. Велику увагу привертають виразні інтонації людського голосу, супроводжувані відповідною мімікою, що знаходять емоційне відлуння.

Спів – основний вид музичної діяльності дітей. Величезну роль у навчанні співу відіграють навички сприйняття музики. Тому в першу чергу на музичних заняттях у дітей необхідно розвивати емоційну чуйність на музику. Правильно підібраний і художньо виконаний пісенний репертуар допоможе успішному вирішенню цього завдання. Через активний спів у дітей закріплюється інтерес до музики, розвиваються музичні здібності.

У процесі співу діти навчаються музичній мові, що підвищує сприйнятливості до музики. Поступово вони пізнають жанрову основу пісні. У них формується здатність відчувати темброві висотні і ритмічні зміни в музиці. Дитина-школяр не просто пізнає мову музичної мови, вона починає свідомо активно нею користуватися в своїй виконавській діяльності.

Спів – основний засіб музичного виховання. Він найбільш близько доступний дітям. Діти люблять співати. Виконуючи пісні, вони глибше сприймають музику, активно висловлюють свої переживання і почуття. Текст пісні допомагає їм зрозуміти зміст музики і полегшує засвоєння мелодії. Мелодію з голосу діти сприймають легше, ніж при виконанні на фортепіано, коли складний акомпанемент ускладнює сприйняття.

Спів сприяє розвитку мови. Слова виговорюються протяжно, співучо, що допомагає чіткій вимові окремих звуків і складів. Музичний керівник стежить за правильною вимовою слів [48].

Спів – складний процес звукоутворення, в якому дуже важлива координація слуху й голосу, тобто взаємодія співочої інтонації (нефальшивих звучань) і слухового, м'язового відчуння. Дитина не просто переживає, згадуючи музичне звучання, але завжди співає ці звуки «про себе», з м'язовою напругою.

Співи – наймасовіший і найдоступніший вид музичного мистецтва і основний вид музичної діяльності в школі. Процес навчання співу досить

складний і вимагає від учнів великої активності, уваги, зосередженості і розумової напруги [48].

Заняття співом добре впливають на загальний розвиток учнів середніх класів, на розвиток їх естетичних, фізичних, моральних і розумових якостей, також сприяє виправленні дефектів мови, поглибленню дихання, зміцненню голосових зв'язок та голосового апарату в цілому. У процесі співу розвиваються слухові уявлення, без яких неможливе правильне відтворення мелодії голосом, музичні здібності (емоційна чутливість, музичний слух, музична пам'ять, чуття ритму, мелодичний, гармонійчний, ладовий слух), та творчість учнів.

Навчання співу це обов'язковий вид діяльності на уроках музичного мистецтва, а також на святах, розвагах, у повсякденному житті школи. Виконання співу також має місце під час інших видів музичної діяльності: танець, хоровод, гра на музичних інструментах. Під час співу учні середніх класів можуть порівнювати свій спів з іншими, прислухатися до виконання мелодії на інструменті, зіставляти різний характер музичних фраз, речень, оцінювати якість виконання пісні своїми однокласниками. Заняття співом допомагає організувати і об'єднати дитячий колектив, виховати дружні стосунки, а також волю, організованість та витримку.

Отже, спів є важливим засобом музичного виховання і відіграє важливу роль у вирішенні завдань всебісного і гармонійного розвитку учнів середніх класів [48].

Визначають наступні завдання співу:

1. Анцентувати увагу учнів чисто і виразно співати у супроводі музичного інструмента і без нього.
2. Мотивувати інтерес до пісні, дарувати радість і бажання її співати на уроках музичного мистецтва, гуртках і позакласних заходах

3. У процесі співу розвивати музичні та творчі здібності, креативність.
4. Формувати у учнів середніх класів співочі вміння і навички, привчаючи їх чисто і виразно виконувати пісні.
5. Закріплювати і розширювати співочий діапазон, переборюючи монотонне гудіння.
6. За допомогою різних по тематиці і жанрах пісень розвивати голоси учнів.
7. Навчити застосовувати пісні в іграх та інших видах музичної діяльності.
8. З допомогою пісень розвивати музичний слух, виховувати музичний смак та музичну культуру учнів середніх класів [48;10].

Виховна і пізнавальна цінність, висока художня вартість і доступність для сприймання і виконання – основні вимоги до музичного співочого репертуару. Пісня має бути важливим засобом музичного виховання і навчання в школі. Вибираючи пісню педагог повинен враховувати, як вона допомагає вирішувати виховні завдання, розширювати уявлення про навколишній світ та музичні явища. Поглиблювати почуття, що нового вносить вона у засвоєнні співочих навичок і який ступінь складності її виконання, чи відповідає вона інтересам і потребам дітей певного вікового періоду.

Репертуар для кожного класу, згідно програми, добирається у певній послідовності і поступово ускладнюється. Однак ця послідовність досить відносна. В тій чи іншій пісні можуть трапитися важкі місця, наприклад, незвичний інтервальний хід, пунктирний ритм. Тоді необхідні додаткові вправи для засвоєння цих складних для дітей завдань.

Репертуар пісень повинен бути різноманітним по тематиці, включати пісні про природу, пори року, школу, а також жартівливі, ігрові, святкові. Потім додають більш складніші композиції.

Пісенний репертуар повинен відповідати таким вимогам: пісні, які вивчають учні середніх класів повинні бути високохудожніми, пізнавальними і емоційно насиченими; мелодії пісень мають бути простими, яскравими і різноманітними за характером; тематика пісень повинна бути різноманітна, але близька і зрозуміла учням; мелодії пісень повинні відповідати вокальним можливостям учнів середніх класів з точки зору діапазону, який не повинен перевищувати вокального у програмі виховання у класах. Музичні фрази мають бути довшими, темп пісень – жвавий, ритм мелодій повинен бути простим, складатися з поєднання восьмих, четвертих та половинних нот; кожна наступна пісня має бути складнішою за попередню (по вокальних навичках, мелодії, ритмічного малюнку та формі) [48].

Можна зауважити, що пісенний репертуар, за програмою або самостійно підібраний вчителем має бути єдиним по змісту і формі, високохудожнім і відповідати дидактичним принципам: доступності, послідовності: тобто, поступове ускладнення пісень має йти від більш легких до більш складних по мелодії, гармонії і структурі. Діти повинні усвідомлювати зміст і вимоги до виконання пісні, вміти самостійно виконувати їх соло і хором.

При підборі пісенного репертуару необхідно враховувати наступне:

1. План педагогічної роботи.
2. Інтереси і потреби дітей.
3. Вікові і індивідуальні особливості.
4. Доступність дитячому сприйняттю вражених в пісні почуттів.

Вокальне виховання у хорі – найважливіша частина всієї хорової роботи з дітьми. Основна умова правильної постановки вокального виховання –

підготовленість керівника для занять співом з учнями середніх класів. Ідеальним варіантом стає той випадок, коли вчитель володіє гарним голосом. Тоді вся робота будується на показах, що проводяться самим вчителем.

Але й інші форми роботи дозволяють успішно вирішувати питання вокального виховання. У кожному хорі є учні, від природи правильно співаючі, з красивим тембром і правильним звуковутворенням. Систематично застосовуючи поряд з колективною вокальною роботою індивідуальний підхід до хористів, вчитель постійно стежить за вокальним розвитком кожного з них.

Але навіть при самій правильній постановці вокальної роботи вона приносить різні результати у різних хористів. Ми знаємо, що як немає двох зовні однакових людей, так і немає двох однакових голосових апаратів.

Відомо, яке величезне значення в процесі оволодіння будь-яким матеріалом займає увага. «Увага – це спрямованість психічної діяльності і зосередженість її на об'єкті, що має для особистості певну значимість (стійку або ситуативну)». Виховання вокально-хорових навичок вимагає від хористів постійної уваги, а значить інтересу і працьовитості.

Співу, як будь-якому мистецтву, необхідно вчитися, вчитися терпляче і наполегливо.

Вокальна робота з учнями середніх класів на уроках музичного мистецтва має свою специфіку в порівнянні з роботою в дорослому хорі. Ця специфіка обумовлена, перш за все, тим, що організм учнів середніх класів на відміну від дорослого знаходиться в постійному розвитку, а, отже, і в зміні. Багаторічною практикою доведено, що спів у такому віці не тільки є шкідливим, але є й корисним. Мова йде про спів, правильний у вокальному відношенні, що можливо при отриманні певних принципів. Спів сприяє розвитку голосових зв'язок, дихального і артикуляційного апаратів. Правильно проведений спів зміцнює здоров'я дітей [48].

А щоб розвиток молодого організму учня середніх класів в хорі проходив правильно, необхідно сформувати в нього основні вокально-хорові навички. До них відносяться:

1. Співоча установка. Учні обов'язково повинні дізнатися про співочі установки, як основу успішного засвоєння навчального матеріалу.
2. Диригентський жест. Учні повинні бути ознайомлені з видами диригентських жестів: - увага – дихання – початок співу – закінчення співу –міняти по руці диригента силу звуку, темп, штрихи.
3. Дихання і паузи. Вчитель повинен навчити дітей опановувати технікою дихання – безшумний короткий вдих, опора дихання і поступове його витрачання. На більш пізніх етапах навчання опанувати технікою ланцюгового дихання. Дихання виховується поступово, тому на початковому етапі навчання у репертуар потрібно включати пісні з короткими фразами з останньою довгою нотою чи фразами, розділеними паузами. Далі вводяться пісні з більш тривалими фразами. Необхідно пояснювати учням, що характер дихання в піснях різного руху й настрою не однаковий. Для роботи над розвитком дихання найкраще підходять українські народні пісні.
4. Звукоутворення. Формування м'якого творення звуку. Твердий рекомендується використовувати вкрай рідко в творах певного характеру. Велику роль у вихованні правильного утворення звуку грають вправи. Наприклад, спів на склади. Як результат роботи над звукоутворенням – вироблення у дітей єдиної манери співу.
5. Дикція. Формування навички ясної і чіткої вимови приголосних, навички активної роботи артикуляційного апарату.
6. Лад, ансамбль. Робота над чистотою і точністю інтонування у співі – одна з умов збереження ладу. Чистоті інтонації сприяє чітке усвідомлення почуття «ладу». Виховати ладове сприйняття можна через

освоєння понять «мажор» і «мінор», включення до розспівування різних звукорядів. Головних ступенів ладу, зіставлення мажорних та мінорних послідовностей, спів а capella.

У хоровому співі поняття «ансамбль» - єдність, врівноваженість в тексті, мелодії, ритмі, динаміці; тому для хорового виконання необхідні однаковість і узгодженість у характері звукоутворення, вимови, дихання. Необхідно навчити співаючих прислухатися до голосів, що співають поряд [48].

Підводячи підсумки, робимо висновок, що в шкільному віці значення співу у розвитку музикальності учнів є надзвичайно важливим для розвитку музичних здібностей учнів середніх класів, насамперед музично-сенсорних. І розвиток цих здібностей у кожної дитини повинен бути постійно в полі зору вчителя та здійснюватися різними методами і засобами.

1.2 Характеристика вокально-хорових навичок учнів середніх класів та їх компонентна структура

Особливе значення для правильної вокальної інтонації в середньому шкільному віці має розвинений слух, який у учнів розвинений не достатньо. Слух удосконалюється, якщо навчання поставлене правильно.

Слух учня весь час контролює правильність звучання. У шкільному віці голосовий апарат ще не достатньо сформований (зв'язки тонкі, піднебіння малорухливе, дихання слабке, поверхове) і міцніє разом із загальним розвитком організму і дозріванням вокального м'яза. Гортань учнів середніх класів у 2 рази менша, ніж у дорослого. Звук, утворений в гортані дуже слабкий. Він підсилюється резонаторами.

Розрізняють верхній (у порожнині носа і рота, гортані) і нижній (у порожнині трахеї і бронхів) резонатори. В учнів середніх класів нижній, особливо грудний, розвинений погано, тому їх голос уже легкий, не сильний, але разом з тим дзвінкий. Найменше формування, напруга голосу приводить до того, що він губить свою легкість, стає неприємним і переходить у крик. Голоси учнів по своєму звучанню не голосні, і якщо вимагати від них співати голосного співу, вони починають витягувати шию, причому гортань під тиском повітря піднімається, кров'яні судини на шиї переповнюються кров'ю, а судини, які розміщені в голосових зв'язках можуть навіть лопнути.

Крововлив у товщину голосових зв'язок приводить до нерівності країв зв'язок і довгу хрипоту. Голосна розмова, голосний спів, крик не тільки шкодять голосовим зв'язкам, але й понижують служ. Для звільнення м'язів шиї від напруги учням можна запропонувати перед співом вправи з плавними рухами рук, нахилом голови вперед, назад і в сторони, а також вправи з розспівування голосних «а», «у», «о», «е», але ні в якому разі не «і», який звужує гортань [32].

Перед співом учням середніх класів рекомендується здійснити маленьку дихальну гімнастику. Голоси учнів необхідно берегти, шляхом правильно поставленого навчання співу. Цьому багато в чому сприяє продуманий добір пісенного репертуару, який відповідає співочим віковим можливостям учнів, а також створенням спокійної обстановки при навчанні. Вжливо також, щоб у побуті діти розмовляли спокійно, без крику і співали природним голосом.

При співі у середньому шкільному віці слід враховувати діапазон голосу учнів. Співочий діапазон – це обсяг звуків, який визначається інтервалом (відстанню) від найвищого до найнижчого звуку, в межах якого добре звучить голос. Робочий діапазон голосу учнів середніх класів – в межах ре, мі – сі першої октави, хоча деякі учні можуть співати і до до дієз, ре другої октави. Хоча саме ці верхні звуки октави рідко зустрічаються у піснях, підібраних програмами. Під час навчання співу треба обов'язково визначити співочий діапазон голосу кожного учня і намагатися його систематично розвивати і розширювати.

Отже, при навчанні співу вчителю треба дотримуватися таких правил [33]:

1. Не дозволяти голосного співу, особливо довготривалого голосного співу в процесі розучвання; не голосний спів – це умова, яка забезпечує нормальне звучання дитячих голосів і їх розвиток.
2. При доборі репертуару звертати увагу на звуковий діапазон, який повинен відповідати нормі для коного класу.
3. Не пропонувати співати дорослих пісень і пісень із шкільного репертуару – це недопустимо.
4. Слідкувати за тим, що у повсякденному житті учні не кричали, це погано впливає на їх голос.

5. Добиватися нормальної спокійної розмови при будь-яких обставинах, особливо на прогулянці і в приміщенні.
6. Не пропонувати учням багато пісень для виконання на заняттях (не більше 2-3), на святах (не більше 4-5)
7. Якщо у дитини хворе горло або боять голосні зв'язки не заставляти її співати.
8. У сиру і холодну погоду, осінню чи зимою не співати на вулиці.

Температура повітря на вулиці повинна бути не нижча від +18 С і вологість повинна не перевищувати 60%.

Щоб успішно розв'язувати завдання навчання співу необхідно навчити дітей навичок і вмін, які включають у себе співочу поставу, вокальні й хорові навички [48].

Співоча постава – це правильна поза під час співу. Співаючі учні середніх класів повинні сидіти прямо, не піднімаючи плечей, не напружуючи і не витягуючи шії, не горблячись, руки тримати на колінах. У такому положенні найкраще функціонує основний дихальний м'яз – діафрагма. Голову потрібно тримати прямо, не витягувати і не напружувати шию. За цим повинен слідкувати, насамперед, вчитель. Розучувати пісні діти мають завжди сидячи. А вже вивчені пісні можна виконувати стоячи, тому що саме в такому положенні дихальні і вокальні м'язи працюють значно активніше і краще, і звучання пісень покращується. При співі стоячи, голову слід тримати прямо, руки мають бути опущеними.

Треба пам'ятати, що учні, які володіють неспокійним, надто жвавим характером при співі повинні сидіти в першому ряду, щоб музичний керівник міг їх бачити і чути. За першими партами при співі сидять діти з слабо розвинутим музичним слухом, з невеликим об'ємом вокального діапазону

голосу, а також найменш дисципліновані і учні, які зовсім недавно прийшли до школи і значно відстають у музичному вихованні від інших.

Щоб діти шкільного віку краще чули мелодію пісні, музичний інструмент треба ставити так, щоб високі регістри знаходилися ближче до них, з правого боку від дітей. Вчитель має сидіти перед учнями на великому стільчику в правильній співочій позі. Він повинен бути готовим до музичного заняття: знати пісні, які виконують учні (знати основні диригентські схеми, вміти показати вступ, закінчення пісні). У школі учні оволодівають найпростішими вокальними і хоровими навичками.

Вокальні навички – це взаємодія звукоутворення, дихання і дикції. Школярі повинні співати природним звуком, без крику і напруження. Треба добиватися, щоб звучання дитячого голосу було високим, світлим, легким, дзвінким, спокійним і наспівним. Проте слід зважати на недосконалість дитячого голосу, на його властивість швидко втомлюватися. Діти не можуть довго і голосно співати. Тому треба виконувати вправи на приспівування голосних звуків і чітку вимову приголосних. Для правильного звукоутворення велике значення має атака звуку – це спосіб утворення звуку в голосовому апараті, а також початковий момент виконання пісні. Існує тверда і м'яка атака звуку. При твердій атаці утворюється твердий звук, енергійний, при м'якій – м'який звук. Учні повинні співати м'яко, не напружуючи голосові зв'язки. Тверда атака звуку використовується при співі маршових, урочистих пісень, таких у програмі не багато.

Дихання має ввелике значення для протяжності співу. Діти під час співу повинні вміти нормально, інтенсивно, своєчасно робити вдих та видих повітря. Від правильного дихання залежить чистота інтонування. Правильне фразування, виразність виконання пісні, злитність звучання. Слід слідкувати, щоб під час вдиху діти не піднімали плечей, щоб вдих і видих був спокійним, тихим і правильним. Повітря під час вдиху треба набирати через рот і ніс

одночасно. Не можна розривати слово вдихом, його треба брати у середніх класах після коротких фраз.

Розвиваючи правильно дикцію учнів треба добиватися активної, рухової роботи артикуляційного апарата, наспівного, округлого звучання голосних, чіткої вимови приголосних, правильну вимову літер і слів. Деякі учні у шкільному віці мають певні мовні дефекти: гаркавість, шепелявість, над усуненням яких треба довго працювати. Коли немає чіткої і виразної дикції, спів стає млявим і слабким.

Правила вокальної дикції такі [13]:

1. Наголошені голосні не змінюються (як пишуться так і вимовляються), наприклад «корова», «в лісі», «зима», «літо», «мама».
2. Голосний «а» при співі вимовляємо заокруглено, наближено до голосного «о», «е» - до «и», «і» - до «и».
3. Перед розучуванням пісні треба виразно, повільно і чітко вимовити текст дорослому, а потім разом з дітьми повторити, тобто навчати їх правильно вимовляти під час співу. Вироблення правильної вокальної дикції сприяє художньому, виразному виконанню пісні. Умовою хорошої дикції є розуміння дітьми змісту слів і музичного образу.

Хорові навички – це взаємодія ансамблю і строю. Ансамбль в перекладі з французької означає «злитність», тобто правильно співвідношення сили і висоти хорового звучання, вироблення унісону (спів в один голос) і тембру. Колективні співи вимагають від дітей злагоженості, уміння слухати один одного, не виділятися силою звуку. Треба слідкувати, щоб учні починали і закінчували пісню разом, вчасно, не вискакували, не кричали, не вигукували голосно окремі слова, фрази, не замовкали тоді, коли вся група співає. Відчуття ансамблю виробляється поступово, протягом багатьох музичних занять. Злагоженість співу сприяє виразності виконання, привчає дітей до ансамблевого і хорового співу.

Стрій – це чистота вокальної інтонації. Діти середнього шкільного віку здатні правильно інтонувати мелодію, якщо вони добре її засвоїли і мають досить розвинутий слух та голос. Для досягнення високої інтонації вилекого значення мають правильно дихання, вміння зосередитися на мелодії і відтворювати голосом звуки різної висоти. Щоб досягти чистоти інтонації (чистого, не фальшивого звучання), необхідно розвивати музичний слух учнів: мелодичний слух та ладове чуття. Для правильного відтворення звуковисотного малюнка мелодії потрібна наявність музичної уваги та музично-слухових уявлень. Основою розвитку чистоти співу є здатність розрізняти висотні співвідношення звуків. Чистота інтонації залежить від взаємодії слухових та вокальних навичок, від дихання, звукоутворення, дикції. На неї впливає і діапазон голосу, а також наявність відповідних музичних даних. Деякі учні погано співають, тому що у них погано розвинений музичний слух, інші – через хворобу голосового апарату. Таким дітям слід приділяти особливу увагу і займатися з ними індивідуально [48;10].

Для того, щоб досягнути чистоти інтонації при співі у середньому шкільному віці музичному керівнику слід [31]:

- підбирати пісні, які зручні по діапазону для учнів середнього шкільного віку, з короткими фразами, між якими можна брати дихання;
- ілюструвати чисте, не фальшиве виконання пісень дорослими;
- систематично повторювати з учнями вивчені пісні і при цьому співати їх без інструментального супроводу;
- співати не тільки всіма разом, але й невеличкими групами, по одному, щоб учні краще чули один одного;
- виробляти у учнів середніх класів вміння слухати себе та інших, усвідомлювати якість свого виконання;

– учням, які фальшиво співають, приділяти більше уваги; для цього їх саджати ближче до музичного керівника і біля дітей, які дуже чисто співають.

Таким чином, вокальні й хорові навички мають неабияке значення для навчання дітей правильному, красивому виконанню пісень, формуванню музичного слуху, культури співу, розвитку музично-творчих здібностей, виховання інтересу, любові до пісні.

Перед виконанням пісень діти обов'язково повинні розспівуватися, тобто виконувати вправи, вокалізи, народні примовки, поспівки для розвитку голосу, вокально-хорових навичок та музичного слуху. Перш ніж розучувати пісню необхідно детально ознайомити дітей з нею: визначити зміст та художні образи, характер музики, елементи музичної виразності, виховні та навчальні завдання, а також коротко розповісти про авторів пісні.

Таким чином аналіз пісні повинен складатися з таких елементів:

1. Назва твору, автори темту і музики.
2. Основна ідея твору.
3. Загальний характер і виховні завдання пісні.
4. Аналіз літературного тексту.
5. Характеристика мелодії, форми пісні, фортепіанний супровід, засоби музичної виразності.

Звукоутворення, дихання, дикція, чистота інтонації, відчуття ансамблю, виконавські труднощі [26].

Процес розучування та засвоєння пісні складається з трьох етапів:

1. Процес ознайомлення учнів з піснею, привчивши їх вслухуватися в її звучання, емоційно реагувати на пісню, забезпечити безпосереднє сприйняття її як художнього цілого, розкрити в бесіді її зміст в єдності

літературного і музичного текстів. Пісня виконується кілька разів, щоб допомогти дітям краще засвоїти її мелодію. Основна мета першого етапу – зацікавити учнів піснею її виконанням, визначити основні засоби музичної виразності. На цьому етапі використовуються невеличкі бесіди, розповіді, в ході яких учні знайомляться зі змістом пісні, звертається увага на художній образ. Можна застосувати показ картинки згідно тематики пісні. Але не всі пісні потребують попередньої бесіди. Якщо пісня не складна, зрозуміла по змісту, легко сприймається і запам'ятовується, тоді можна сказати тільки її назву. У таких випадках педагог після першого прослухування пісні задає учням питання, наприклад: Який характер пісні? Про що йдеться в пісні? Після цього вчитель виконує пісню ще раз.

2. Розучування пісні, формування співочих умінь (6-8 занять). На цьому етапі відбувається основна робота по володінню дітьми співочими навичками (вокальними і хоровими). Навчальні завдання на кожному занятті поступово ускладнюються. Особливу увагу треба звертати на правильне засвоєння мелодії. Одночасно треба звертати увагу на чутку вимову слів, наспівність і рухливість співу та музичні відтінки. На цьому етапі ведеться робота над чистим інтонуванням (учням пропонується вслухатися в звуки, розрізнити висоту звучання), правильним диханням, вимовою слів, початком і закінченням пісні.

3. Закріплення, повторення пісні. На даному етапі проводиться робота над художнім виконанням пісні кожною дитиною, на спів із супроводом і без нього. Через декілька занять можна повторити пісню, щоб вона увійшла в повсякденне життя учнів. Цю роботу проводить музичний керівник на кожному музичному занятті. Якщо вчитель розучує пісню самостійно з дітьми, то він має знати всі етапи засвоєння та розучування і вміти її аналізувати. На цьому етапі можна запропонувати заспівати пісню по рядам, підгрупам, соло. Можна серед співаючих діток вибрати

соліста, який буде співати заспів, а всі решта діток – приспів. Якщо в змісті пісні є кілька дійових осіб, відображені якісь дії, її можна заспівати по «ролях», тобто зробити маленьку інсценізацію [48].

Таким чином, для співу необхідні позитивні емоції, тільки вони викликають у дітей бажання співати. Важливо правильно підібрати пісню. При цьому необхідно враховувати кілька моментів: активний словниковий запас учнів, їхні фізичні дані, вік, музичний досвід, емоційний стан. Пісня має бути зрозумілою дітям, цікавою за змістом, з приємною мелодією, коротким текстом, легкими для вимови словами.

Висновки до першого розділу

На сьогоднішній день найбільш поширеним шляхом для якісного формування вокально-хорових навичок є використання сучасних інтерактивних музично-педагогічних технологій. Під час вокально-хорової роботи відбувається сприймання, відтравлення й засвоєння творів музичного мистецтва. Виховання у дітей інтересу до музики й художньо-виконавської діяльності, спонукання до самовиявлення і самореалізації особистості послужить формуванню вокально-хорових вмінь і навичок, будуть розвиватися музично творчі здібності.

До вокально-хорових навичок відносять:

Співоча установка. Учні обов'язково повинні дізнатися про співочі установки, як основу успішного засвоєння навчального матеріалу.

Диригентський жест. Учні повинні бути ознайомлені з видами диригентських жестів: - увага – дихання – початок співу – закінчення співу – міняти по руці диригента силу звуку, темп, штрихи.

Дихання і паузи. Вчитель повинен навчити дітей опанувати технікою дихання – безшумний короткий вдих, опора дихання і поступове його витрачання.

Звукоутворення. Формування м'якого творення звуку. Твердий рекомендується використовувати вкрай рідко в творах певного характеру. Велику роль у вихованні правильного утворення звуку грають вправи. Наприклад, спів на склади. Як результат роботи над звукоутворенням – вироблення у дітей єдиної манери співу.

Дикція. Формування навички ясної і чіткої вимови приголосних, навички активної роботи артикуляційного апарату.

Лад, ансамбль. Робота над чистотою і точністю інтонування у співі – одна з умов збереження ладу. Чистоті інтонації сприяє чітке усвідомлення

почуття «ладу». Виховати ладове сприйняття можна через освоєння понять «мажор» і «мінор», включення до розспівування різних звукорядів. Головних ступенів ладу, зіставлення мажорних та мінорних послідовностей, спів а *capella*.

З точки зору вищевикладеного, необхідно підкреслити, що механізм формування вокально-хорових вмінь і навичок у дітей працюватиме більш успішно, коли учні навчатися аналізувати, фіксувати зміни, які виникають внаслідок спільної виконавської вокально-хорової діяльності, порівнювати звучання з власним слухо-зоровими та просторовими відчуттями.

Таким чином, підсумовуючи вищесказане, зосередимося на тому, що опанування сучасним учителем музичного мистецтва закономірностями вокально-хорової роботи й роботи над формуванням співацьких навичок учнів має позитивний вплив на процес формування в молоді вокальнохорових умінь і навичок, які необхідно для активної діяльності в шкільних хорових колективах та для подальшого самовдосконалення й духовного становлення особистості.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ У УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

2.1 Педагогічні умови формування вокально-хорових навичок школярів на уроках музичного мистецтва

Необхідною умовою практичної перевірки положень, висунутих у теоретичній частині нашого дослідження, є педагогічна діагностика. Тому актуальним стає питання про розроблення критеріального апарату, який би забезпечив можливість об'єктивного оцінювання динаміки формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва.

Навчально-виховний процес на уроках музичного мистецтва є одним із засобів втілення загальної художньо-естетичної освіти, що має на меті виховання в учнів ціннісного ставлення до дійсності й мистецтва, розвитку свідомості й компетентності, спроможності до самореалізації, потреби в духовному самовдосконаленні у процесі сприймання й інтерпретації творів мистецтва та практичної художньої діяльності [11]. Основною метою загальної мистецької освіти є оволодіння загально-мистецькими, у тому числі виконавськими компетентностями, забезпечення потреб у творчому розвитку здобувача через активну мистецьку діяльність [15]. Важливе значення в цьому процесі відіграють дисципліни вокально-хорового циклу. Поряд із формуванням загальних і спеціальних музичних здібностей, музично-творчих знань, умінь та навичок, дисципліни вокально-хорового циклу призначені виховувати емоційно-ціннісне ставлення до музичного мистецтва та дійсності, розвивати стійкий музично-естетичний інтерес, формувати світогляд митця [34].

Доцільно зазначити про важливість принципів у навчально-виховному процесі. У навчальному посібнику М. Фіцули «Педагогіка» [39] зазначено, що основними вимогами є принципи, які виходять із закономірностей і визначають загальне спрямування педагогічного процесу, його цілі, зміст і методику організації.

Принципи педагогічного процесу (лат. *Principium* – основа, начло) – це система основних вимог до навчання і виховання, дотримання яких дає змогу ефективно вирішувати проблеми всебічного розвитку особистості.

Формулювання єдиних принципів цілісного педагогічного процесу не включає специфіки навчання і виховання, оскільки кожен зі принципів зумовлений своєрідністю змісту, форм і методів педагогічної діяльності.

До основних педагогічних принципів належать [5]:

1. Принцип позитивної емоційності. Відображає вимогу організувати навчально-виховну роботу з метою всебічного інтелектуально-естетичного розвитку кожної дитини, підготовки її до участі в перебудові суспільства, до життя в демократичній правовій державі. Цільова спрямованість змісту, організації навчання і виховання сприяє формуванню цілісного наукового світогляду, національно-патріотичної самосвідомості, емоційно-вольової сфери, нормповедінки учнів. Проектуючи особистість учня середніх класів, педагог прагне до того, щоб зробити загальні цілі, завдання навчання і виховання власними цілями і завданнями кожного учня.

2. Принцип систематичності та послідовності. Реалізується він у різних формах планування (тематичне, поурочне) і написанні планів, що передбачає формування в учнів навичок раціональної організації навчальної діяльності, а також такої побудови виховного процесу, за якої кожний виховний захід є природним і логічним продовженням

попередньої роботи, закріплює і розвиває досягнуте, піднімає виховання і розвиток на вищий рівень.

3. Принцип національно-патріотичного виховання підлітків засобами вокально-хорового мистецтва. Сприяє розвитку патріотичності та національного спрямування учнів середніх класів. Музичний фольклор, українські вокально-хорові традиції, календарно-обрядові пісні, сучасні про Україну – запорука сформованості патріотичності учнів середніх класів.

4. Принцип врахування вікових особливостей учнів середніх класів. Ґрунтується на основі індивідуального підходу до розвитку та змін голосу відповідно до мутаційного та пост мутаційного періодів.

5. Принцип активізації музично-творчої діяльності. Цей принцип відображає активну позицію учнів середніх класів стосовно концертно-виконавської діяльності та передбачає розвиток творчості засобами театралізації.

6. Принцип імпровізаційності. Передбачає використання різних творчо-імпровізаційних завдань викладача в залежності від настрою хорового колективу учнів середніх класів. «Музичне спілкування».

7. Принцип результативності. Він сприяє формуванню свідомих, активних, самостійних і творчих людей. Ігнорування його в навчанні й вихованні породжує безініціативність, пасивність, байдужість. Забезпечує постійну роботу для покращення якості результату.

Педагогічні принципи вокально-хорового навчання виокремлюють низку положень, що зумовлюють удосконалення вокально-хорової компетентності, виконавської майстерності та вокально-хорових навичок учнів середніх класів: 1) охорони та дбайливого ставлення до голосів учнів цього віку (спів без напруження та крику, в зручній для учня теситурі, заборона співу та слухання музики під час хвороби); 2) періодичних обмежень

у співі з учнями в мутаційний період (спів відповідно теситурних можливостей, особлива обережність співу у цей період хлопчиків); 3) доступність і різноманітність творів хорового мистецтва (багатожанрового репертуару, що відповідає віковим та голосовим можливостям учнів середніх класів); 4) впровадження у процес вокально-хорового навчання учнів елементів театрального і художнього мистецтва; 5) впровадження інтерактивних методів та мультимедійних технологій у навчальний та концертно-виконавський процес; 6) розвитку уваги, яка є провідним психологічним фактором підвищення ефективності вокально-хорового навчання; 7) розвитку слухових та виконавських навичок учнів [8].

Відповідно до завдань нашого дослідження для визначення рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів необхідним є розроблення критеріїв та показників, які відображають сутнісну характеристику досліджуваного феномена. У словнику іншомовних слів визначено поняття критерій (від грец. – засіб судження) – підстава для оцінки, визначення або класифікації чогось; ознака, взята за основу класифікації; мірило, мірка [32].

Для діагностування сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів розроблено критеріальний апарат з урахуванням змістових характеристик структурних компонентів досліджуваного феномена.

Критерієм емоційно-мотиваційного компонента визначено ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва, що значною мірою залежить від використання різножанрового музичного репертуару для слухання та виконання, зацікавленість концертно-виконавською діяльністю, збагачення музичного досвіду та розширення мистецького світогляду.

Показники сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів за критерієм ступеню сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва є [11]:

- наявність інтересу до вокально-хорового навчання;
- прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва;
- здатність до вияву емоційно-психологічного настрою у вокально-хоровій діяльності.

Ступінь оволодіння вокально хоровими навичками, що є критерієм когнітивно-процесуального компонента, характеризується вокально-хоровою компетентністю та співочою виконавською майстерністю.

Показниками сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів за критерієм ступеню оволодіння вокально-хоровими навичками є [11]:

- наявність вокально-хорової компетентності;
- точність звукоутворення; чистота інтонування; володіння чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією;
- уміння використання ансамблевого звучання на уроках музичного мистецтва;
- розкриття композиційної побудови твору.

Міра здатності учнів середніх класів до майстерного виконання вокальнохорових творів – визначено критерієм діяльнісно-виконавського компонента, що відображений в умінні точно емоційно-виразно передавати художній образ виконуваного твору, доповнюючи спів руховими та ритмічними імпровізаціями.

Показниками сформованості вокально хорових учнів середніх класів за критерієм міри здатності дітей до майстерного виконання вокально-хорових творів є [11]:

- уміння сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору;

– спроможність до емоційно-художньої виразності під час концертних виступів;

– прояв творчої активності у навчальній та концертно-виконавській діяльності

Ступінь власного оцінювання виконання вокально-хорових творів є критерієм оцінювально-самостійного компонента та передбачає оцінювання не лише власного голосу, а і голосу інших, уможлиблює розвиток музичного та вокально слуху.

Показниками вищезначеного критерія є [11]:

– здатність до правильного оцінювання якості звучання власного голосу та голосу інших (співставлення, порівняння, слуховий самоконтроль та самооцінка);

– інтерпретація та коригування виконання хорових творів; виявлення артистичних умінь). Визначені компоненти досліджуваного феномена, відповідні критерії та показники відображені у таблиці 2.1:

Таблиця 2.1

Критерії рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах		
Компоненти	Критерії	Показники
Емоційно-мотиваційний	Ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва	– наявність інтересу до вокально-хорового навчання; – прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва;

		– здатність до вияву емоційно-психологічного настрою у вокально-хоровій діяльності;
Когнітивно-процесуальний	Ступінь оволодіння вокально-хоровими навичками	– наявність вокально-хорової компетентності (співацька постава, володіння правильним співацьким диханням; точність звукоутворення (атака звука); чистота інтонування; володіння чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією); – уміння використання ансамблевого звучання в хорі (динамічна виразність; метроритмічна точність виконуваного твору); – розкриття композиційної побудови твору (виразне фразування; яскрава передача образного змісту вокально-хорового твору);
Діяльнісно-виконавський	Міра здатності до професійного виконання вокально-хорових творів	– уміння сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору; – спроможність до емоційно-художньої виразності під час концертних виступів; – прояв творчої активності у навчальній та концертно-виконавській діяльності.
Оцінювально-самостійний	Ступінь власного оцінювання виконання	– здатність до правильного оцінювання якості звучання власного голосу та голосу інших (співставлення, порівняння, слуховий самоконтроль та самооцінка);

	вокально-хорових творів	– інтерпретація та коригування виконання хорових творів; – виявлення артистичних умінь.
--	-------------------------	--

На основі визначених компонентів, критеріїв та показників досліджуваного феномену для подальшого дослідження нами буде розроблена методична модель формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва.

2.2 Методи формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів

Ефективність формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва залежить від правильної організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах та взаємодії усіх його складових, що потребує впровадження спеціально розробленої методики, в теоретичному проекті якої висвітлені складові процесу вокально-хорового навчання учнів, їхня ієрархічна підпорядкованість і ступінь взаємодії, а також педагогічні засади – принципи (через які реалізовано визначені нами наукові підходи), закономірності, педагогічні умови, форми, методи й засоби формування в учнів вокально-хорових навичок. З огляду на це, ми акцентуємо увагу на необхідності розроблення та обґрунтування моделі формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів.

Попередньо-означені положення стали основою для розроблення педагогічної моделі формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів, що передбачає визначення навчально-методичного забезпечення та оптимальної організації процесу навчальної і концертної діяльності учнів в умовах загальноосвітніх навчальних закладах за такими напрямками [1]:

- мотивація до навчальної та виконавської вокально-хорової діяльності;
- активізація інтелектуального розвитку засобами вокально-хорового мистецтва;
- збагачення музичного досвіду та тезаурсусу;
- забезпечення високої вокально-хорової майстерності та формування вокально-хорових навичок учнів у процесі хорових занять, репетицій та концертних виступів.

Застосування методу педагогічного моделювання дало змогу розробити модель методики формування вокально-хорових навичок учнів, яка

ґрунтується на аксіологічному, компетентісному і праксеологічному підходах й орієнтована на [2]:

- розвиток індивідуальних вокально-хорових навичок (співацька постава, співацьке дихання, атака співацького звука, звуковеення, дикція, артикуляція, темброве забарвлення голосу тощо);
- формування музично-слухових уявлень (розвинений внутрішній слух, ладове чуття, мелодичний і гармонічний слух, координація слуху й голосу);
- засвоєння музично-історичних і музично-теоретичних знань (відчуття епохи, авторського стилю, форми й жанру музичного твору);
- стимулювання художньо-образного мислення засобами мультимедійних технологій;
- формування естетичного смаку, ціннісних орієнтацій, духовності й толерантності на високохудожніх творах класичної і сучасної хорової музики;
- збагачення музично-виконавського досвіду та формування сценічної культури учнів.

Метою упровадження розробленої нами методики є формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів, тож і визначено її завдання: удосконалювати навчально-виховний процес із вокально-хорової підготовки учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах відповідно до визначеної структури вокально-хорових навичок як складової вокально-хорових компетенцій.

Експериментальна модель формування вокально-хорових навичок дітей у процесі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах передбачає послідовне дотримання таких дидактичних принципів: наочність, систематичність і послідовність, цілісність і єдність колективного навчання,

принцип зв'язку навчання з життям, активність суб'єкта навчальної діяльності, принцип урахування вікових та етнопсихологічних особливостей учнів.

Вокально-хорова діяльність як один із видів музичної діяльності, реалізується через різноманітні форми: слухання, пізнання, оцінювання, споглядання, композиторство, виконання, уявлення, запам'ятовування, мислення, відтворення почутого, асоціативна музична діяльність, досягнення тощо.

Важливим аспектом залучення учнів середніх класів до вокально-хорової діяльності є інтерес до музичного та хорового мистецтва в процесі навчальної та концертної діяльності.

Головними чинниками інтересу учнів середніх класів до навчальної і концертної вокально-хорової діяльності ми визначили [3]:

- ступінь позитивної емоційної реакції (на музику і конкретний хоровий твір);
- мотив, зумовлені особистими нахилами до конкретного виду музичної діяльності, музикознавчого тезаурусу, жанру та форми;
- мотиви, джерелом яких є почута музика у живому виконанні співаків, хорових колективів на концертах або у записах;
- мотиваційні фази навчального та поза навчального хорового процесу.

Для вдосконалення досліджуваного процесу ми визначили педагогічні засади ефективної роботи з учнями середніх класів, педагогічні умови, форми методи й засоби формування вокально-хорових навичок учнів цього віку.

Процес формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва відображається динамічністю й насиченістю, імпровізаційністю, активним спілкуванням, зіткненням суджень і вражень тощо. Складність процесу полягає в тому, що педагогічні впливи мають бути

доцільними та індивідуальними, треба брати до уваги індивідуальні можливості кожного учня і численні фактори, які зумовлюють поведінку та характер діяльності учнів цього віку. Ефективність формування виконавської майстерності залежить від науково обґрунтованих педагогічних умов та сформульованих принципів, яких дотримуються у практиці вокально-хорового навчання учнів середніх класів.

Формлювання вокально-хорових навичок учнів середніх класів у процесі вокального навчання буде продуктивним за визначення та реалізації відповідних педагогічних умов.

Під педагогічними умовами процесу формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів розуміють спеціально створені обставини, необхідні й достатні для ефективного проходження вказаного процесу [27].

Педагогічними умовами, які сприятимуть ефективному формуванню вокально-хорових навичок учнів середніх класів, ми визначили:

– *створення емоційно-сприятливої атмосфери хорових занять*, що реалізується через: взаємодовіру, взаєморозуміння та взаємоповагу, толерантність, некритичне ставлення до учнів середніх класів, мотиваційна спрямованість на розвиток вокально-хорових навичок, підтримка та розуміння у спілкування, спрямованість дій педагога на удосконалення вокально-хорової майстерності учнів різноманітними формами та методами роботи, розширення музичного тезаурусу, виконання народних хорових пісень, творів композиторів світової класики, українських, джазових та сучасних пісень, заохочення учнів до хорових занять та концертної діяльності;

– *забезпечення цілісної системи вокально-хорового навчання, спрямованої на спонукування до саморозвитку*. Забезпечує поєднання чинників зовнішнього впливу на вокально-хоровий розвиток учнів із активізацією внутрішніх резервів саморозвитку та стимулювання

мистецько-оцінювальної діяльності учня. Розвиток уяви, творчого мислення, самоконтролю та самопідготовки в процесі вокально-хорового навчання формуються в процесі систематичних занять хором співом, як і вокально-хорові навички;

– *активізація креативності та індивідуального розвитку, що сприяє особистісному зростанню учнів, розкриває їхні мистецькі здібності та потенційні можливості, спонукає до самоосвіти та особистісного прояву у творчій діяльності, актуалізує вимогливе та відповідальне ставлення до якісного виконання вокально-хорових творів через співнавчання та взаємодію. Важливим задля реалізації цієї умови є художнє виконання вчителем хором твору (з супроводом чи а capella) для спонукання учнів середніх класів до вокально-хорового співу, їхнього зацікавлення музикою і вокально-хоровою діяльністю, а також сприяння до вияву в учнів самостійності та креативності у створенні ними музичних імпровізацій чи аранжувать тощо;*

– *збагачення музичного тезаурусу та музично-виконавського досвіду учнів середніх класів забезпечує активізацію сфери емоційних вражень учнів, інтелектуального розвитку та набуття вокально-хорової виконавської майстерності. Публічні виступи сприяють оволодінню сценічною культурою та правилам поведінки на сцені під час концертних, конкурсних показових виступів. Ця умова є важливим компонентом навчальної вокально-хорової діяльності, так як допомагає забезпечити відповідний рівень майстерності виконання хором творів, сприяє удосконаленню вокально-хорових навичок учнів середніх класів.*

Вище висвітленні педагогічні умови комплексно охоплюють процес формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів. Проте цей перелік не є вичерпним, однак, недотримання однієї з педагогічних умов негативно впливатиме на ефективність вокально-хорової роботи в закладах освіти.

Дослідження показали, що патологічні зміни в голосовому апараті виникають у тих дітей, які не дотримуються режиму вокальних та хорових занять, співають під час простудного стану, не піддаються систематичному фоніатричному контролю; виконують тяжкі вокальні вправи за допомогою форсованого голосоутворення; не маючи належної вокально-технічної підготовки для вірної координації дихання, голосоутворення, резонації, артикуляції, виконують музичні твори, що не відповідають діапазону дитячого голосу і визивають втому і реактивні процеси в голосовому апараті; не мають достатньо розвиненого музичного слуху.

Аналіз наукових робіт стосовно зазначеної проблеми дозволив виокремити поради, які надають науковці вокальним педагогам, а саме: - в процесі вокальної підготовки необхідно звертати увагу на особливу крихкість голосового апарату учнів, особливості роботи з учнями середніх класів під час мутації і не допускати сильну звучність співу; частіше перевіряти голос кожного учня; проводити бесіди про обережний спів під час мутації; проводити постійну роботу з учнями відносно максимально дбайливого ставлення до власного голосу.

На основі проведеного аналізу праць учених, науковців, педагогів про вікові, голосові особливості та можливості учнів середніх класів, нами було розроблено методичні рекомендації для викладачів музичного мистецтва по роботі над вокально-хоровими навичками учнів середніх класів у мутаційний період на заняттях.

Отже, після прослухування вчителем співу дітей ((учнів середніх класів, виокремивши у них ознаки мутації (зміни голосу) викладач має дотримуватись правил вокально-хорової роботи з дітьми середніх класів, а саме [39]:

- постійно, прослуховуванням, спостерігати за голосами дітей;
- обмежувати частково або повністю спів у разі різкої зміни голосу;
- дотримуватись правил охорони голосу під час мутації;

- не кричати, не форсувати звук; вживати тільки теплі напої, берегти голосові зв'язки, не напружувати голос; під час хвороби навіть не слухати музики, тому що голосові зв'язки автоматично замикаються та розмикаються;
- транспортувати музичні твори відповідно голосових можливостей учнів середніх класів;
- розвивати тембральні якості голосів різножанровими вокально-хоровими творами (духовними, класичними, народними, джазовими та сучасними);
- розвивати та правильно формувати вокальне вібрато для яскравості та неординарності звучання голосів під час співу;
- працювати над чистотою унісонного звучання («чистота співу – чистота життя» (П. Муравський));
- систематично використовувати спів а capella в роботі з учнями;
- послідовно виконувати вправи для розвитку вокально-хорових навичок – спів мурмурандо із закритими устами на одному, потім на двох, і на трьох звуках; спів голосних з округленням, частковим зведенням куточків губ; спів вправ та поспівок з використанням фрагментів з українських народних пісень; виконання вправ різноманітними штрихами; виконання вправ на гнучність і контрастність динамічних відтінків);
- упроваджувати нові форми, інтерактивні та інноваційні методи, мультимедійні засоби для роботи з учнями середніх класів;
- поступово й обережно розвивати голосові можливості діапазону, не перенапружувати голосові зв'язки складними вправами та нагромадженням неосяним вокально-хоровим репертуаром;

- проводити бесіди, поради та опитування стосовно самопочуття, слухання музики, вокально-хорового репертуару;
- систематично та раціонально займатися концертною діяльністю;
- використовувати аудіо, відео, Інтернет – методи у вокально-хоровій роботі з учнями середніх класів;
- систематично відвідувати різножанрові концерти, фестивалі, музичні та театральні вистави;
- розвивати позитивне емоційне ставлення до занять та вокально-хорових гуртків;
- розвивати музичний, вокальний слух, слухові, м'язові та вібраційні відчуття;
- використовувати на уроках музичного мистецтва метод проєктів, пізнавальн-дидактичних завдань для творчої активності та креативності учнів;

Основними навчальними та розвивальними можливостями методу проєктів для якісного й ефективного формування вокально-хорових навичок учнів, які повинен вміти створювати як вчитель так і учень, ми вбачаємо:

- створення мультимедійних презентацій учителем та учнями, відповідно до навчальної програми та вокально-хорового репертуару (Power Point);
- створення музичних прогарм та редакторів;
- створення портфоліо проєктів музичного спрямування (наукові розробки та наочні матеріали про голос, вокально-хорові навички, вокальну та хорову майстерність відомих виконавців і хорових колективів, музично-пізнавальні програми, відопості про композиторів

та історичні епохи, різноманітність жанрів, видів та стилів музики тощо);

– створення публікацій (про композиторів, музичні твори, виступи, концертну діяльність, музикотерапію) у редакторі MS Publisher;

– проведення уроків та концертів з Internet-підтримкою, презентаціями, on-line майстер-класів та переглядів тематичної інформації та музики (перегляд музичних вистав, опер, балетів, відеозаписи зі світових концертів, українських відомих дитячих хорових колективів);

– порівняльна характеристика та оцінювання звучання одного музичного твору різними хоровими колективами;

– творчий підхід до створення нових мелодій та пісень у нотих та музичних редакторах; - синкретизм різних видів мистецтва на хорових заняттях (поєднання живопису, музики, танцю, літератури, архітектури);

– запис, перегляд, порівняння, співставлення та оцінювання власне виконуваних хорових творів (Аудіо-метод, відео-метод, Інтернет – метод, On-line метод (спілкування в часі через face-time, skype та інші програми);

– використання музикотерапії для учнів середніх класів для лікування емоційно-чуттєвої сфери, нервового перенапруження та інтелектуального розвитку.

Нами описано основні можливості методу проектів, втім час показує неупинний розвиток інформаційних комп'ютерних технологій і, можливо, пізніше будуть покращені методи і форми роботи з учнями. Проте, найнеобхіднішим є використання традиційно-базових методів навчання учнів цього віку на вокально-хорових заняттях (словесні, наочні, ігрові). Вони перевірені часом та є потужним засобом впливу на навчальну та концертну діяльність учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах. Ці

методи розвивають у учнів прагнення до знань, умінь та навичок, адже майстерне виконання вчителем супроводу та кожної хорової партії, професійне володіння інструментом та голосом, власний приклад вчителя – суттєве піднесення вокально-хорового навчання та виховання учнів на заняттях співу в загальноосвітніх навчальних закладах, зацікавлення їз музичним мистецтвом.

Ігрові методи є також ефективним для учнів. Тому бесіди, створення творчо-піднесеної атмосфери, аналізування результатів концертно-виконавської діяльності, музично-дидактичні ігри відіграють важливе значення для формування вокально-хорових навичок.

Імпровізаційні методи, а саме [3]:

- вокальні – спів довільної мелодії у заданій тональності, «імпровізаційне спілкування» між вчителем і учнем, учнями між собою, тощо;
- вокально-хорові – колективне імпровізування у заданій тональності, «імпровізаційне спілкування» у межах своїх партій, імпровізаційний спів канонів, тощо;
- рухові комбінації – підтримка співу рухами у довільних або заданих вчителем рухових комбінацій та ін.

Рефлексивні методи – самооцінка та самозвіти після виконаних вправ або хорових творів. Вони забезпечують подальший розвиток вокально-хорових навичок у процесі навчальної й концертної діяльності та сприяють покращенню самоаналізу та самоусвідомленню учнів середніх класів.

Розвивально-виховні передбачають постійне відвідування концертів, театрів, філармоній, музичних вечорів, джазових, хорових та фольклорних фестивалів, зустрічей з відомими хоровими колективами та сучасними композитарами. Основними формами вокально-хорової роботи з учнями

середніх класів нами визначено: індивідуальні, групові, творчо-активні, колективні та ін. Особливо варто відмітити важливість індивідуальної роботи з кожним учасником співацького колективу для покращення звучання всього співацького колективу, що полягає у постійному слуховому та зоровому контролі викладача, індивідуального прослухування та виправлення неточностей виконаних вокально-співацьких вправ або співацьких творів.

Висновки до другого розділу

Щоб отримати позитивні результати у вокально-хоровій роботі, досить важливо мати високі знання та створити педагогічні умови підвищення якості вокально-хорової роботи в процесі навчання учнів. Під педагогічними умовами формування якості вокально-хорової роботи розуміють такі спеціально створені умови, за яких здійснюється глибоке осягнення ідейно-естетичного змісту музичного твору і посилюється його вплив на особистість. Створення цих умов полягає як у доцільному доборі музичних творів і підготовці учнів, так і в організації необхідного середовища.

У ході вокально-хорової роботи вчитель показує дітям, як він досягає потрібного звучання, як він правильно відкриває рота, починаючи спів (нібито вдихаючи аромат квітки), як стоїть під час співу. Отже, вчитель повинен мати в своєму багажі знань різні підходи до дітей, за допомогою яких пояснить яке має бути звучання голосу і яким шляхом можна досягти цієї мети.

Важливою умовою успішного формування вокально хорових навичок в процесі вокально-хорової роботи є зацікавлене, емоційне і водночас свідоме ставлення учнів до співу. При створенні вище перелічених педагогічних умов і методів формування вокально-хорових навичок якість вокально-хорової роботи на уроках музичного мистецтва буде поступово підвищуватися, що в свою чергу, позитивно відобразиться на загальному рівні вокально-хорової культури учнів.

РОЗДІЛ 3

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ У УЧНІВ СЕРЕДНІХ КЛАСІВ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

3.1 Стан сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів в загальноосвітніх навчальних закладах

Для вивчення стану сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів в загальноосвітніх навчальних закладах ми розпочали проводити експеримент, що відбувся на базі Комунального закладу «Городнянський ліцей №2» Городнянської міської ради Чернігівської області. Експеримент був проведений на уроках музичного мистецтва та позакласній гуртковій роботі з учнями 5-9 класів. Проведено констатувальний експеримент що складався з вступних етапів: педагогічне спостереження стану вокально-хорового навчання у загальноосвітньому навчальному закладі, вивчення сучасних підходів, рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів та на другому було проведено діагностичний констатувальний експеримент.

Метою констатувального експерименту було діагностування рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів Городнянського ліцею №2. Для цього було застосовано такі методи дослідження: педагогічне спостереження, педагогічний аналіз, анкетування, усне опитування, бесіда, оцінювання.

Для проведення констатувального експерименту нам необхідно було дослідити реальний стан сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів на уроках музичного мистецтва або у позаурочний час під час проведення гурткової роботи. Спостереження показали, що вчителі надають перевагу традиційним методам навчання учнів на хорових заняттях гурткової роботи. Опрацювання даних анкетування й усного опитування учнів виявило,

що учні не дуже цікавляться сучасними формами вокально-хорового виконавства, не підвищують власний концертно-виконавський рівень, не часто відвідують театри, концертні виступи хорових колективів.

У процесі консттувального експерименту виявлено рівні сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальношкільних навчальних закладах (відносно високий, достатній, середній та низький) з наданням їм якісних та кількісних характеристик.

Відносно високий рівень характеризується тим, що учні мають сформовану мотивацію до вокально-хорових занять.

Середній рівень мають ті учні, які демонструють недостатньо сформовану мотивацію до власного вокального розвитку, до систематичного відвідування занять.

Низький рівень. У учнів середніх класів відсутнє прагнення до систематичного вокального навчання, відвідують заняття переважно за вимогою батьків. Знання з музичного та вокально-хорового мистецтва учнів середніх класів неповні, обмежений вокально-слуховий апарат.

Результати анкетування учнів середніх класів щодо уподобань у сфері мистецтва (музичне, телевізійне (кіно), театральне, художнє (образотворче), відображені на рис.3.1.

Рис. 3. 1. Види мистецтв за уподобаннями учнів середніх класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Із відповідей учнів ми можемо зробити висновки, що переважна із кількість (58 %) мають потребу у спілкуванні з музикою, цікавляться музичним мистецтвом більше, ніж кіномистецтвом, яке наділяє більше негативними емоціями, не заставляє думати, спустошує свідоме сприйняття, і навіть інколи викликає агресію.

На рис.3.2. наведено результати анкетування музичних уподобань учнів середніх класів, що навчаються в загальноосвітніх навчальних закладах. Вони показують, що найбільше учням середніх класів до вподоби сучасна музика, яка є невибагливою та простою.

Рис. 3. 2. Ранжування музичних уподобань учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладів.

Для визначення рівня сформованості емоційно-мотиваційного компонента, критерієм якого є ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва та показники: наявність інтересу до вокально-хорового навчання; прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва; здатність до вияву емоційно-психологічного настрою у вокально-хоровій діяльності, передбачало виконання таких завдань:

1. Учні пропонували написати невеликі твори-мініатюри (на 5-10 хв.), у яких вони повинні були описати свої особисті враження про почуту музику.
2. Для визначення прояву позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва учням було запропоновано додатково обрати музичний твір для виконання та узгодити його з вчителем.
3. Для визначення здатності до вияву емоційно-психологічного настрою учнів середніх класів було запропоновано завдання щодо виявлення характерних особливостей творів хорового мистецтва.

Аналізуючи твори за цими показниками, ми виявили такі рівні сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва:

Низький рівень – найбільший за кількістю – це учні, у яких спостерігалася відсутність навичок власних почуттів

Середній рівень – учні, які зрозуміли окремі елементи музичної виразності (мелодія, ритм), та вокально-хорової звучності.

Достатній – учні середніх класів, які більш зацікавлені вокально-хоровим мистецтвом та достатньо позитивно і емоційно передають власні охарактеризування почутих творів.

Відносно високий – учні, які виявилися здатними до творчого й емоційного відгуку на музику та змогли творчо розкрити зміст музичних образів.

Результати виконання завдань за емоційно-мотиваційним критерієм представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Рівні сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів за критерієм ступеню сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва (КГ)								
Показники	Відносно високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Наявність інтересу до вокально-хорового навчання	1	2,22	2	4,44	7	15,56	35	77,78
Прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва	1	2,22	2	4,44	7	15,56	35	77,78

Здатність до вияву емоційно-психологічного настрою вокально-хорової діяльності	1	2,22	2	4,44	7	15,56	35	77,78
Узагальнений показник	1	2,22	2	4,44	7	15,56	35	77,78

Суттєвих розбіжностей у експериментальній групі після виконання завдань за емоційно-мотиваційним критерієм не виявлено, що підтверджено результатами, які наведено у таблиці 3.2

Таблиця 3.2

Рівні сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів за критерієм ступеню сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва (ЕГ)								
Показники	Відносно високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Наявність інтересу до вокально-хорового навчання	1	2,22	2	4,44	7	15,56	35	77,78
Прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва	1	2,22	1	2,22	6	13,33	37	82,22
Здатність до вияву емоційно-психологічного настрою вокально-	1	2,22	3	6,67	8	17,78	33	73,33

хоровій діяльності								
Узагальнений показник	1	2,22	2	4,44	7	15,55	35	77,77

З метою визначення рівня сформованості діяльнісно-виконавського компонента, учням було запропоновано виконання таких теоретичних і практичних завдань:

- систематичне використання вокально-хорових вправ на дихання, дикцію, округлення, артикуляцію та вірне звуковисотне відтворення нотного тексту.
- дотримання поетапності вивчення вокально-хорового твору: розучування, вивчення, виконання, повторення та виправлення неточностей.
- для відпрацювання складних місць та неточностей виконання вокальних, мелодичних, темпоритмічних, динамічних труднощів.
- підготовка до позакласних заходів (робота над вокально-хоровими навичками в музичних творах індивідуально, по партіях, репетиції на сцені, перед виступом; сценічна культура – поведінка на сцені, дотримання вокально-хорової культури та взаємоповаги).

Для виявлення наступного рівня сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів оцінювально-самостійного компоненту – ступеню власного оцінювання виконання вокально-хорових творів нами було впроваджено ряд завдань, що передбачали індивідуальні спостереження з дітьми, їхні власні співставлення, оцінювання, слуховий самоконтроль та самооцінка.

Так, для здатності до правильного оцінювання якості звучання власного голосу та голосу інших ми використовували метод співставлення, порівняння, оцінювання вчителями, однолітками, друзями, батьками, самооцінювання.

Достатньо ефективним у виявленні ступеню власного оцінювання виконання хорових творів були думки та поради вчителів, батьків, друзів, оскільки їх судження та аналіз учнями середніх класів висновків щодо виконання, коригують подальше удосконалення вокально-хорових навичок дітей. Серед загальних недоліків – це байдужість до оцінювання та самоаналізування учнів, що негативно впливають на рівень вокально-хорового навчання та майстерного виконання.

У таблиці 3.3 відображено ступінь власного оцінювання вокально-хорових творів за оцінювально-самостійним компонентом.

Таблиця 3.3

Рівні сформованості вокально-хорових навичок за критерієм ступеня власного оцінювання виконання вокально-хорових творів (КГ)								
Показники	Відносно високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Здатність до правильного оцінювання якості звучання власного голосу та голосу інших	1	2,22	4	8,89	4	8,89	36	80,00
Інтерпретація та коригування виконання хорових творів	0	0,00	1	2,22	2	4,44	42	93,33
Виявлення артистичних вмінь	1	2,22	3	6,67	2	4,44	39	86,67
Узагальнений показник	1	1,48	3	5,92	3	5,92	39	75,55

Проаналізувавши результати, отримані в ході констатувального експерименту, ми виявили нижчезазначене співвідношення рівнів сформованості вокально-хорових навичок в загальноосвітніх навчальних закладах.

Таблиця 3.4

Рівні сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів за результатами констатувального експерименту (КГ)								
Показники	Відносно високий		Достатній		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва	1	2,22	2	4,44	4	8,89	38	84,44
Ступінь оволодіння вокально-хоровими навичками	1	2,22	2	2,22	3	6,67	39	86,67
Міра здатності до професійного виконання вокально-хорових творів	1	2,22	1	2,22	2	4,44	41	91,11
Ступінь власного оцінювання виконання вокально-хорових творів	3	6,67	4	8,89	5	11,11	33	73,33
Узагальнений показник	2	2,97	2	4,44	4	7,77	38	83,88

Отже, використання на констатувальному етапі дослідження комплексу методів (педагогічне спостереження, педагогічний аналіз, опитування, бесіда,

оцінювання, методи математичної обробки експериментальних даних) дало змогу стверджувати, що рівень володіння учнями середніх класів вокально-хоровими навичками недостатній для якісного та професійно-майстерного виконання вокально-хорових творів. Більшість учнів продемонстрували низький рівень знань, умінь і вокально-хорових навичок.

Положення про взаємозв'язок різних видів діяльності в процесі формування музичної культури є принциповим і тісно пов'язаний із проблемою сприйняття. Численні дослідження свідчать, що процес формування вокально-хорової культури потребує курівництва, спеціального відбору матеріалу який дозволив би об'єднати різні види діяльності на гурткових заняттях співу однією метою, розвитку в учнів знань, умінь і навичок, які допомагають їм свідомо сприймати музику та розуміти її.

3.2 Перебіг та результати експериментального дослідження ефективності формування вокально-хорових навичок на уроках музичного мистецтва

Розроблена методика формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах охоплює чотири етапи проведення педагогічної роботи, а саме: мотиваційно-пізнавальний, когнітивно-процесуальний, творчо-діяльнісний, коригувально-оцінний.

Мета мотиваційно-пізнавального етапу – формування позитивної мотивації та стимулювання інтересу дітей до вокально-хорового мистецтва, до пізнання розмаїття жанрів, стилів та видів мистецтва.

Когнітивно-процесуальний етап зорієнтовано на поглиблення мистецьких і вокально-хорових занять учнів середніх класів, збагачення музичного досвіду.

На коригувально-оцінному етапі проводилось оцінювання учнями середніх класів якості звучання власного голосу та голосу інших. Активно застосовувались аудіо та відеозаписи, здійснювалась корекція виконання вокально-хорових творів, активіза.

Для досягнення мети та реалізації цих завдань було застосовано комплекс методів і прийомів навчання, що складається із трьох груп.

Першу групу методів і прийомів спрямовано на нагромадження досвіду музичної та вокально-хорової виконавської діяльності, музичних та вокально-слухових вражень дітей, що передбачає залучення їх до: постійного слухання зразків народної, класичної, джазової, сучасної, інструментальної, вокальної та хорової музики; аналізу, самоаналізу та самовдосконалення.

Друга група методів і прийомів навчання зорієнтована на вокалотехнічний розвиток учнів середніх класів і передбачає залучення їх до: теоретичного ознайомлення з поняттями у галузі вокально-хорової

методики та вокального й хорового мистецтва (показ, пояснення, розповідь, бесіди).

Третя група методів і прийомів підпорядкована меті розвитку у учнів середніх класів умінь виразного виконавського втілення художніх образів вокально-хорової музики.

Усі ці групи методів ми використовували на кожному етапі експерименту, проте з різною інтенсивністю. Акцентуація тих чи інших методів і прийомів визначалася навчально-виховною метою конкретного етапу формувального експерименту.

Основними етапами методики формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів визначено: емоційно-мотиваційний, когнітивно-процесуальний, творчо-діяльнісний, коригувально-оціннісний.

На емоційно-мотиваційному етапі дослідження ми використали методи мотивації (зацікавлювали дітей музичним, хоровим мистецтвом, інструментальним), розвивали інтерес до вокально-хорового мистецтва – знайомили з відомими хоровими колективами, створювали творчі завдання для поглибленого вивчення творів хорового мистецтва та розвитку вокально-хорових навичок.

У проведенні експерименту було застосовано такі форми роботи: індивідуальна (робота з кожним учнем), групова (робота з окремими партіями), колективна (робота з усім складом гуртка).

На когнітивно-процесуальному етапі для формування вокально-хорових навичок ми застосували такі методи:

- усвідомлення дії (навички), вивчення, виконання та метод коригування;
- наочні, практичні, порівняльні, процесуальні методи;
- сприйняття, аналізу, оцінювання творів хорового мистецтва;

– метод творчих завдань – створення власних аранжувань та обробок на запропоновані викладачем музичні твори із застосуванням музичних інструментів;

– методи контролю й самоконтролю.

На творчо-діяльнісному етапі було застосовано методи стимулювання, мотивації практичні, проблемно-пошукові, інтерактивні, методи самостійності, дидактичні, ігрові, креативні та методи контролю і самоконтролю.

На четвертому, коригувально-оціннісному етапі були застосовані методи: аналізу, порівняння, співставлення, обґрунтування зауважень та недоліків з подальшим виправленням усіх неточностей.

Упродовж усіх етапів застосовувалися наступні методи і прийоми формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів: створення позитивної атмосфери на уроці, розспівування, виконання поспівоча, вправ на розвиток співочого дихання, чіткої дикції та виразної артикуляції.

Посилення ролі загальноосвітніх навчальних закладів у формуванні музичноестетичної компетентності учнів середніх класів пов'язане з успішним вирішенням наступних проблем. Головне, щоб учень любив і зрозумів музику різних жанрів, маючи хороший музичний смак. Слушно зауважує С.Л. Ліпська [15], що «завдяки знайомству з різними жанрами та стилістичними напрямками музичного мистецтва відбувається розширення художнього світогляду, опанування прийомами виконавської майстерності, осягнення емоційно-ображного змісту та особливостей структури музичних творів, розвивається готовність висловлювати оцінне ставлення до них». А це ж, як бачимо, є основою музично-естетичної компетентності учня.

Отже, загальноосвітні навчальні заклади є важливим, дієвим осередком формування музично-естетичної компетентності учнів середніх класів. Зазначені вище їхні особливі риси діяльності приваблюють до заняття

Ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва	2	4,44	4	8,89	11	24,44	28	62,22
Ступінь оволодіння вокально-хоровими навичками	1	2,22	3	6,67	11	24,44	30	66,67
Міра здатності до професійного виконання вокально-хорових творів	3	6,67	2	4,44	10	22,22	30	66,67
Ступінь власного оцінювання виконання вокально-хорових творів	2	4,44	3	6,67	10	22,22	30	66,67
Узагальнений показник	2	4,44	3	6,66	11	23,33	30	65,55

Як бачимо з таблиці, результати початкового та підсумкового діагностувальних зрізів рівня сформованості кожного з компонентів вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах, переконують, що розроблена нами методика та педагогічні умови її впровадження виявилися ефективними, що дало можливість досягти бажаних результатів.

У результаті проведеного формувального експерименту помітно підвищився інтерес до усіх видів музичної діяльності; розширився їх музичний кругозір; збільшився об'єм музичного багажу; накопичений інтонаційно-слуховий досвід допоміг учням критично ставитися до музики масових жанрів; підвищилась емоційна чуйність учнів до музики; вони стали чистіше

співати, виразно інтонувати; навчилися давати повну та виразну словену характеристику твору; стали прагнути до розширення спілкування з музикою.

В кінці було проведено контрольний експеримент – повторний діагностичний зріз, що ідентичний констатуючому експерименту.

Встановлені рівні сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах з відповідними характеристиками, результати дослідження зафіксовано у таблиці 3.6

Таблиця 3.6

Динаміка зростання рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів КГ та ЕГ у загальноосвітньому навчальному закладі (констатувальний та формувальний зрізи %)						
Рівні сформованості	Констатувальний експеримент		Підсумковий зріз після проведення формувального експерименту		Динаміка зміни рівнів	
	КГ	ЕГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Відносно високий	2,97	2,22	8,89	4,44	+5,92	+2,22
Достатній	4,44	4,44	15,56	6,66	+11,12	+2,22
Середній	7,77	15,56	20,00	23,33	-12,23	+7,77
Низький	83,88	77,78	55,56	65,55	-28,32	+12,23

Отже, отримані результати дослідно-експериментальної роботи підтвердили змістову насиченість та ефективність запропонованої поетапної методики формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів, адже вже після першого етапу експерименту спостерігалось значне підвищення рівня мотивації учнів, їхньої зацікавленості у формуванні вокально-хорових навичок. Це позначилось на активізації їх вокальної та художньо-творчої діяльності, на якості виконаних завдань, на вдумливому ставленні до виконання вокально-хорових творів. Завдяки створеним педагогічним умовам та запропонованим методам навчання відбулося поступове підвищення рівня сформованості всіх компонентів.

На основі методів математичної статистики встановлено, що результати порівняння КГ та ЕГ підтверджують результативність запропонованої поетапної методики формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах та дають підстави зробити висновок про доцільність її впровадження в навчальний процес.

Висновки до третього розділу

Констатувальний експеримент дав змогу виявити реальний рівень сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітньому навчальному закладі. На початку експерименту майже половина дітей продемонстрували середній рівень (83,88% КГ та 42,48% ЕГ), що пояснюється невідповідністю рівня розвитку природних вокальних даних ступеню сформованості у учнів вокально-хорових навичок.

Такі результати спонукають до підвищення в учнів інтересу до занять у хоровому класі та формуванню вокально-хорових навичок і сценічної культури; самореалізації у творчому колективі та набуттю музично-виконавського досвіду; становленню ціннісних орієнтацій у галузі музичного мистецтва; збагаченню інтелектуальної та духовної сфер учнів середніх класів.

Формувальний експеримент здійснювався у п'ять етапів.

На емоційно-мотиваційному етапі дослідження використано методи мотивації, розвитку інтересу, методи стимулювання навчально-пізнавальної діяльності; активні методи, проблемно-пошукові, креативні. Застосовано форми роботи: індивідуальна робота з кожним, групова, колективна.

На когнітивно-процесуальному етапі для формування вокально-хорових навичок застосовано наступні методи: практичні, порівняльні, методи сприйняття, методи контролю і самоконтролю.

На творчо-діяльнісному етапі застосовано методи стимулювання, мотивації, практичні, проблемно-пошукові, дидактичні, ігрові; організаційні форми роботи – індивідуальна, групова, колективна; види занять і завдань – практичні заняття, бесіди, індивідуальні творчо-розвивальні завдання, мультимедійні презентації.

На четвертому, коригувально-оціннісному етапі були застосовані методи: аналізу, порівняння, співставлення, обґрунтування зауважень та недоліків з подальшим коригуванням усіх неточностей.

Також застосовано методи повторення, закріплення, високохудожнього виконання творів.

Перевірку результативності запропонованої методики здійснено засобом порівняння результатів початкового й заключного діагностування. Порівняльний аналіз отриманих даних в експериментальних групах показав, що за ходом проведення експериментальної роботи низький рівень сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів зменшився на 27,71 % з 41,3% до 15,59%, середній – із 43,48% до 21,74%. Відповідно, збільшилася кількість учнів у ЕГ, що продемонстрували достатній (з 10,87% до 39,13%) і високий (з 4,35% до 25,54%) рівні. Щодо учасників контрольних груп, то вони не виявили яскравої позитивної динаміки розвитку вокально-хорових навичок (відносно високий рівень зріс лише з 2,08% до 12,5 %).

Аналіз результатів, отриманих на формувальному і контрольному етапах експерименту, підтвердив доцільність застосування розробленої нами методики. Зіставлення досягнень учнів експериментальних і контрольних груп засвідчило більш високий рівень виконання контрольних завдань учасниками експериментальних груп порівняно з учасниками контрольних груп на кожному етапі експериментального навчання.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі представлено результати теоретичного узагальнення та практичного вирішення проблеми формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів, що знайшло відображення в розробці та експериментальній перевірці поетапної методики формування вокально-хорових навичок учнів у загальноосвітньому навчальному закладі на основі аксіологічного, компетентнісного та праксеологічного підходів. Результати експериментального дослідження засвідчили вирішення поставлених завдань і дали підстави зробити такі висновки:

1. Актуальність дослідження проблеми формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітньому навчальному закладі обумовлена новими пріоритетами розвитку мистецької освіти, що орієнтують на художньо-естетичний розвиток учнів. Особливої значущості набуває проблема вокально-хорового навчання учнів середніх класів на матеріалі народної творчості та українських вокально-хорових творів. Залучення дітей до активної музично-творчої та вокально-хорової діяльності на засадах національного та світового мистецтва сприяє всебічному, гармонійному розвитку особистості, креативності, духовності, толерантності, формуванню ціннісних орієнтацій, естетичних ідеалів.

2. Зміст й особливості вокально-хорового навчання учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах полягають в спеціальному та індивідуальному підходах на хорових заняттях з урахуванням вікових природних змін у розвитку та функціонуванні голосу учнів під час домутаційного, мутаційного та постмутаційного періодів; підсиленні вимог щодо охорони голосу та дбайливого ставлення до голосових можливостей дітей; врахуванні психолого-педагогічних та індивідуальних якостей особистості учня середнього класу. Структура вокально-хорових навичок підлітків охоплює взаємозв'язок емоційно-мотиваційного, когнітивно-

процесуального, діяльнісно-виконавського, оцінювально-самостійного компонентів.

3. Розроблено критерії та показники сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів у відповідності до структури досліджуваного феномена *ступінь сформованості потягу до вокально-хорового мистецтва* (показники: наявність інтересу до вокально-хорового навчання; прояв позитивно-емоційного ставлення до вокально-хорового мистецтва; здатність до вияву емоційно-психологічного настрою у вокально-хоровій діяльності); *ступінь оволодіння вокально-хоровими навичками* (показники: наявність вокально-хорової компетентності; точність звукоутворення; чистота інтонування; володіння чіткою дикцією та ясною співацькою артикуляцією; розкриття композиційної побудови твору); *міра здатності до майстерного виконання вокально-хорових творів* (показники: уміння сценічного втілення художнього образу вокально-хорового твору; спроможність до емоційно-художньої виразності під час концертних виступів; прояв творчої активності у навчальній та концертно-виконавській діяльності); *ступінь власного оцінювання виконання вокально-хорових творів* (показники: здатність до правильного оцінювання якості звучання власного голосу та голосу інших (співставлення, порівняння, слуховий самоконтроль та самооцінка); інтерпретація та коригування виконання хорових творів; виявлення артистичних умінь). Згідно означених критеріїв та показників визначено *рівні* сформованості вокально-хорових навичок підлітків: відносно високий, достатній, середній та низький.

4. Визначено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено розроблені *педагогічні умови* формування вокально-хорових навичок учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах, а саме: створено позитивно-мотиваційну та творчу атмосферу на хорових заняттях, забезпечено систематичність та інтегративність хорового навчання учнів середніх класів у єдності з постійним спонуканням його до самоконтролю і самооцінки,

підтримку творчої ініціативності, самостійності, індивідуальності та креативності, розширено музичний досвід та творчий потенціал дітей, була проведена робота щодо заохочення спрямованості учнів на оприлюднення результатів вокально-хорової роботи. Визначено комплекс методів формування вокально-хорових навичок учнів віку середніх класів у процесі навчання в загальноосвітніх навчальних закладах: навчальні (музично-теоретичні дисципліни – сольфеджіо, музична література); сольний спів; хоровий спів; музичний фольклор; ансамбль; мотиваційні (пізнавальні, творчі, музично-дидактичні, евристичні); інтерактивні (метод проектів, аудіо-метод, відео-метод, Інтернет-метод, On-line метод (face-time, skype); базові (словесні, наочні, демонстраційні), ігрові (театральні постановки опер); практичні (концертно-виконавська діяльність (репетиції, участь у академічних концертах, фестивалях, конкурсах); розвивально-виховні (відвідування концертів, музичних вистав, театрів, філармонії, музичних вечорів, фестивалів, конкурсів).

Результати дослідно-експериментальної роботи дали можливість зафіксувати позитивну динаміку зростання рівнів сформованості вокально-хорових навичок учнів середніх класів в експериментальній групі порівняно з контрольною та доводять ефективність запропонованої поетапної методики. Мета наукового пошуку досягнута, поставленні завдання виконано.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Подальших наукових розробок потребують питання формування вокально-хорових навичок підлітків з використанням мультимедійних технологій у процесі роботи над сучасним вокально-хоровим репертуаром, формування вокально-хорової культури учнів середніх класів у загальноосвітніх навчальних закладах

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабіченко Н. О. Методичні засади формування вокально-хорових компетенцій підлітків у позашкільних начальних закладах : наук. часопис. 2017. 228 с.
2. Бабіченко Н. О. Особливості вокально-хорового навчання підлітків у позашкільних навчальних закладах. Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції “Професійна мистецька культура: виклики XXI століття. Київ : Ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 501 с.
3. Бенч О. Хорове мистецтво Елеонори Виноградової. Українське дитяче виконавство як чинник естетичного виховання. Київ : Укр. форум, 2005. 52 с.
4. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Ред. журн. "Укр. Світ", 2002. 440 с.
5. Болгарський А. Г. Становлення професійної компетентності майбутнього вчителя в процесі виконавської діяльності : наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоман. НПУ, 2011. 98 с.
6. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором : навч. посіб. для муз.-пед. від-нь пед. училищ. Муз. Україна, 1987. 240 с.
7. Васильєва О. В. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 16 : творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Київ : Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоман., 2012. 178 с.
8. Вергунова В. С. Емоційно-мотиваційний компонент у структурі цінного ставлення майбутнього вчителя до музичного мистецтва. педагогічна майстерність як система професійних і мистецьких компетентностей : зб. матеріалів VII педагогічномистецьких читань пам'яті професора О. П. рудницької. Чернівці : Зел. Буковина, 2010. 412 с.

9. Вовк М. В. Мистецтво в сучасній школі: проблеми і пошуки : науково-метод. зб. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2009. 112 с.

10. Гавриленко Л. Формування основ вокальної культури молодших школярів. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mtao_2014_3_3 (дата звернення: 19.04.2023).

11. Гребенюк Н. Є. Формування вокально-виконавських навичок та роль міжособистісного спілкування у класі сольного співу : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.02. Київ, 1994. 179 с.

12. Гузій Н. В. Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія. ІЗМН, 200. 168 с.

13. Дем'янчук В. Теорія та практика роботи з хором (вокальним ансамблем). Тернопіль : Астон, 2001. 48 с.

14. Євтушенко Д. Роздуми про голос. Київ : Муз. Україна, 1979. 91 с.

15. Кабріль К. В. Формування ціннісних компетентностей майбутнього вчителя музики у процесі диригентсько-хорової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2013. 200 с.

16. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти : монографія. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоман., 2008. 380 с.

17. Коломоець О. М. Хорознавство : навч. посіб. для студентів ВНЗ. Київ : Либідь, 2001. 168 с.

18. Кондратенко Г. Г. Формування творчих здібностей підлітків у позаурочній роботі засобами музичного мистецтва : наук. зап.: зб. Наук. ст. НПУ ім. М. Драгоман. Вип. 59, 2009. 158 с.

19. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей : навч. посіб. Вінниця : Нова кн., 2007. 216 с.
20. Кушка Я. С. Методика навчання співу : посібник з основ вокальної майстерності : Навч. кн. Тернопіль : Богдан, 2010. 288 с.
21. Леонтович М. Д. Практичний курс навчання співу у середніх школах України. Муз. Україна, 1989. 134 с.
22. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності. Рідна шк., 2003. 98 с.
23. Ліхціцька Л. - Інтегрований структурний комплекс мистецької інноваційної діяльності вчителів музичного мистецтва (2017). *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prptma_2017_6_7 (дата звернення: 19.04.2023).
24. Малафіїк І. В. Дидактика : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 397 с.
25. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика : монографія. Промінь, 2006. 432 с.
26. Менабені А. Г. Вокальні навички : Питання проф. підготов. на муз.-пед. ф-ті. 1985. 154 с.
27. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. теорія і методика викладання мист. дисциплін : монографія. Освіта України, Київ, 2008. 274 с.
28. Пігров К. К. Керування хором : навч. посіб. Держ. вид-во образотвор. мистецтва і муз. літ. УРСР, 1962. 202 с.
29. Плющик Є. В., Омельчук В. В., Федорченко В. К. Лекції з курсу "Хорознавство". Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2010. 191 с.
30. Пляченко Т. М. Постановка голосу : навчальна програма для студентів мистецького факультету педагогічного університету. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2006. 28 с.

31. Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2010. 128 с.
32. Раввінов О. Г. Методика хорового співу в школі. Київ : Муз. Україна, 1971. 123 с.
33. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі : навч.-метод. посіб. Тернопіль : Навч. кн. – Богдан, 2001. 272 с.
34. Рудницька О. П., Болгарський А. Г., Свистельникова Т. Ю. Основи педагогічних досліджень : навч.-метод. посіб. Київ : АТЗТ «Експрес», 1998. 143 с.
35. Рудницька О. П. Мистецька освіта в Україні: теорія і практика. Суми : СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2010. 255 с.
36. Сбітнєва Л. М. Виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорового мистецтва. Луганськ, 1996. 112 с.
37. Соколова І. В. Формування змісту навчання у вищому навчальному закладі : методол. та метод. засади. Суми : МОН України, Сумськ. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка, 2007. 112 с.
38. Стасько Г. Є., Шуляр О. Д., Сливоцький М. Ю. Голос людини та вокальна робота з ним. Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2010. 336 с.
39. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Ч.1: Природно-наукові теорії сольного співу. Курс лекцій : навч. пос. для студентів диригентськохор. ф-ту муз. та пед. вузів. Суми : ХДАК–СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. 92 с.
40. Стріхар О. І. Дитяча хорова культура в контексті українського півного мистецтва XVII - XVIII ст : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Львів, 2009. 19 с.

41. Фурсенко Т. Аналіз сучасного стану позашкільної роботи з підлітками у сфері музики. Рідна школа, 2007. 141 с.
42. Хоровий спів як один з найулюбленіших видів музичної діяльності дітей. *Освіта.UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11694/> (дата звернення: 19.04.2023).
43. Шостакович Г. В. Музика масових жанрів як фактор формування музичної культури підлітків : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 1996. 22 с.
44. Щолокова О. - Категорія духовності у мистецькій освіті: компетентнісний аспект (2011). *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2011_1_15 (дата звернення: 19.04.2023).
45. Юрко О. О. Вокальне виховання дітей та юнацтва в закладах загальної додаткової освіти. Суми, 2005. 137 с.
46. Юрчук С. В. Робота над вокально-хоровими навичками : метод. посіб. Хмельницький : Хмельн. держ. центр естет. виховання учн. молоді, 2011. 22 с.
47. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу : навч.-метод. посіб. для викл. і студентів мист. навч. закл. ІЗМН, 1998. 160 с.
48. Спів як вид музичної діяльності дітей дошкільного віку курсова робота. *База знань Allbest*. URL: https://knowledge.allbest.ru/music/2c0b65635b2ac69a5d43b88421216c26_0.html (дата звернення: 19.04.2023).

ДОДАТКИ**Додаток А***АНКЕТА-ОПИТУВАННЯ*

Ваше ім'я _____

Школа _____

Клас _____

Вік _____

1. Чи подобається Вам навчатися в загальноосвітній школі?

_____

2. Який улюблений музичний інструмент і чому?

_____

3. Які риси характеру вчителя Вам подобаються?

_____

4. Яку музику Ви слухаєте?

_____

5. Які жанри музики Вам до вподоби (класична, естрадна, джаз, фольклор, сучасна бардова)? _____

6. Яких композиторів Ви знаєте?

_____

7. Твори яких композиторів Вам подобається слухати і виконувати? _____

8. Як музика може лікувати?

_____

9. Чим музикотерапія важлива для життя? _____

10. Який напрям (стилі) музики Вам до вподоби? (класична музика, поп-музика, хіп-хоп, рок-музика, електронна, джаз і блюз, ін.)

---

11. Твори яких композиторів Вам до вподоби?

---

12. Яка музика Вас надихає?

---

13. Яку музику Ви слухаєте у вільний час?

---

14. Як часто Ви відвідуєте музичні концерти, театральні вистави, музичний та оперний театри, культурно-мистецькі заходи?

---

15. Назвіть вистави або концерти, які найбільше Вам сподобались?

---

16. Ви надаєте перевагу навчатися грі на музичному інструменті чи співати вокальні та хорові твори?

---

17. Чи хотіли б Ви, щоб у Вашій загальноосвітній школі був хор? _____

18. Які труднощі у Вас виникають при виконанні складних вокально-хорових творів? _____

19. Чи змінився у Вас голос після мутації? _____

20. Як Ви бережете свій голос? _____

21. Які, на Вашу думку, вокально-хорові твори потрібно виконувати під час концертних виступів, щоб отримати високі досягнення?

---

22. Яким чином, на Вашу думку, музичне мистецтво здатне підняти культуру українців?

---

23. Чи хотіли б Ви продовжити навчання у вищих навчальних закладах , щоб отримати музично-педагогічну освіту? Чому?

_____

24. Як покращити рівень знань? _____

25. Ви з музичної родини? Чи займався/займається музикою хтось з Вашої родини? _____

26. В майбутньому, Ви б хотіли навчати музиці дітей чи бути професійним виконавцем? _____

Дякую за щирі відповіді. Великих успіхів та творчих досягнень!

*АНКЕТА ОПИТУВАННЯ ДЛЯ ВИКЛАДАЧІВ МУЗИЧНОГО
МИСТЕЦТВА*

Ім'я _____

Дата _____

Дисц. _____

Пед. стаж _____

1. Який музичний навчальний заклад Ви закінчили?

_____

2. На якому інструменті ви граєте?

_____

3. Якою музикою Ви захоплюєтесь?

_____

4. Які жанри музики Вам до вподоби (класична, естрадна, джаз, фольклор, сучасна бардова)? _____

5. Яку музику слухаєте наживо і в записах?

_____

6. Як часто Ви відвідуєте театри, концерти, музичні вистави?

_____

7. Який репертуар Ви використовуєте на хорових заняттях з підлітками (сучасні, народні, джазові, класичні, власні пісні та ін.)? _____

_____

8. На що Ви звертаєте увагу при відпрацюванні складних моментів у музичних творах з учнями на хорових заняттях?

_____

9. Які концерти чи музичні вистави Ви відвідали протягом року та на які плануєте? _____

Дякую за щирі відповіді. Творчих успіхів та досягнень!